

Tomasz Kordala

Piotr Bontemps (1777–1840) – żołnierz w służbie trzech narodów, cz. II

Niepodległość i Pamięć 25/1 (61), 15-48

2018

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tomasz Kordala

Muzeum Mazowieckie w Płocku

Piotr Bontemps (1777–1840) – żołnierz w służbie trzech narodów. Część II

Słowa kluczowe

artyleria, wojny napoleońskie, Księstwo Warszawskie, Królestwo Kongresowe, Korpus Rakietników, powstanie listopadowe, armia rosyjska, Wielka Emigracja, majątek Gulczewo pod Płockiem, kościół w Imielnicy, Piotr Bontemps

Streszczenie

Piotr Karol Franciszek Bontemps to prawie całkowicie zapomniany oficer artylerzysta z przełomu XVIII i XIX w. Życie tego Francuza, urodzonego w Paryżu 3 listopada 1777 r., splotło się z losami trzech narodów – francuskiego, polskiego i rosyjskiego. W 1796 r. ukończył École Polytechnique w Paryżu. Uczestniczył w licznych kampaniach wojennych Napoleona przeciwko Prusom, Austrii i Rosji. W 1809 r. przeszedł do armii Księstwa Warszawskiego, gdzie objął funkcję Dyrektora Artylerii. Wziął udział w wyprawie moskiewskiej Napoleona w 1812 r. oraz uczestniczył w bitwach pod Lipskiem (16–19 października 1813) i Hanau (30–31 października 1813). Od 1818 r. służył w armii Królestwa Polskiego jako Dyrektor Materiałów Artyleryjskich i Arsenau. W 1821 r. zakupił majątek Gulczewo pod Płockiem. W następnym roku awansował na generała i został dowódcą Korpusu Rakietników. Podczas powstania listopadowego przyczynił się do rozwoju przemysłu obronnego. Po kapitulacji Warszawy 8 września 1831 r. pozostał w mieście i złożył przysięgę cesarzowi Rosji. Został przyjęty do armii rosyjskiej jako generał. Zmarł 21 sierpnia 1840 r. na skutek ciężkich obrażeń odniesionych podczas ćwiczeń z pociskami zapalającymi na poligonie pod Petersburgiem. Jego żona, Róża Eleonora z domu Monfreulle, sprowadziła jego ciało do Polski i pochowała w kościele parafialnym w Imielnicy pod Płockiem. W maju 2013 r. archeolodzy z Muzeum Mazowieckiego w Płocku przeprowadzili na terenie rozebranego w 1935 r. kościoła w Imielnicy badania wykopaliskowe. Doprowadziły one do odkrycia zrujnowanej krypty z dwiema trumnami: Piotra Bontemps i jego żony zmarłej w 1853 r. W 2014 r. dokonano powtórnego pogrzebu małżonków Bontemps.

Kiedy i w jaki sposób Piotr Bontemps został właścicielem majątku Gulczewo? Jak podaje zapis hipoteczny

Piotr Franciszek i Róża z Monfreullów małżonkowie Bontemps prawem własności nabytej od poprzedniego właściciela Alexandra Roźnieckiego, mocą kontraktu kupna i sprzedaży, dnia 7. Listopada 1821 roku w Kancellaryi Ziemiańskiej Woiewodztwa Mazowieckiego zawartego i na dniu 18° Grudnia tegoż roku do Księgi Wieczystey wniesionego za summę 252,000 dwakroć pięćdziesiąt dwa tysiące złotych polskich, dla czego wskutek tegoż zapisanemi są właścicielami. Wciągnięto stosownie do zatwierdzenia Kommissyi hipoteczney z dnia 13. Marca 1822. roku¹.

Ów Aleksander Roźniecki (1774–1849), od którego małżonkowie Bontemps nabyli Gulczewo, to jedna z najbardziej kontrowersyjnych postaci życia publicznego w ówczesnej Polsce. Walczył podczas wojny polsko-rosyjskiej w 1792 roku, w insurekcji kościuszkowskiej, w Legionach Polskich, wsławił się w trakcie wojny polsko-austriackiej w 1809 roku oraz podczas moskiewskiej wyprawy Napoleona w 1812 roku, lecz po utworzeniu Królestwa Polskiego haniebnie wysługiwał się władzom rosyjskim jako organizator Korpusu Żandarmarii i tajnej policji, dopuścił się wielu prowokacji, nadużyć i fałszerstw, a po wybuchu powstania listopadowego uciekł do Rosji i wstąpił do armii carskiej². Roźniecki kupił Gulczewo w 1818 roku od Stanisława Dembowskiego³.

¹ APP, HP, sygn. 1/116, Księga hipoteczna dóbr ziemskich Gulczewo, dz. 2, właściele, k. 1–2.

² J. Pachoński, *Udział generalicji wywodzącej się z Legionów w powstaniu 1830–1831 roku*, [w:] H. Kocój (red.), *Powstanie czy rewolucja? W 150. rocznicę powstania listopadowego*, Katowice 1981, s. 84 i nn.; S. Majchrowski, *Niezwykłe postacie z czasów powstania listopadowego*, Warszawa 1984, s. 232 i nn.; Z. Zacharewicz, *Roźniecki Aleksander*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 32/3, z. 134, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 457–464.

³ „Dobra ziemskie Gulczewo, do których należą wsie Jasień, Mirosław, Borowiczki, Ośnica z lasem na Lisinie w Powiecie i Obwodzie województwie Płockiem położone posiada Aleksander Roźniecki Jenerał Dywizji Wojsk Polskich prawem własności nabył takowe od Stanisława Dembowskiego dawniejszego właściciela z mocy kontraktu kupna i sprzedaży na dniu 29 Sierpnia 1818 r. urzędownie sporządzonego, za summę szacunkową czterekroć sto tysięcy złotych [400 000] i miał na

W kontrakcie z 7 listopada 1821 roku znalazło się zastrzeżenie umożliwiające gen. Roźnieckiemu prawo odkupienia majątku:

Zezwała JW. Alexander Roźniecki na przepisanie tytułu własności dóbr na rzecz kupujących w księdze właściwej, z zapisaniem atoli prawa sobie służącego odkupu i obowiązanie się niezwłocznie na każde wezwanie kupujących lub ich pełnomocnika poniżej ustanowionego [Jana Łackiego] przyznać akt niniejszy w Kancellaryi hipotecznej właściwej⁴.

W innym miejscu kontraktu zapisano to bardziej szczegółowo:

Skoro i iak JW. Alexander Roźniecki na terminie powyżej oznaczonym [24 czerwca 1823 r.] zwróci summy na szacunek wybrane, winni będą i obowiązują się JWW. Bontempsowie odkazać iemu natychmiast własność i dziedzictwo dóbr teraz nabytych. Jeżeli zaś JW. Alexander Roźniecki najpóźniej w dniu dwudziestym czwartym czerwca roku Tysiąc Ośmset Dudziestego Trzeciego nie wykona swego prawa wykupu i summ wybranych w całości nie zwróci, JWW. Piotr Franciszek i Róża Bontempsowie staną się nieodzownie i na wieczne czasy właścicielami dóbr powyżej wymienionych⁵.

Zakupu majątku Gulczewo Bontempsowie dokonali na niespełna rok przed awansem Piotra na generała. Suma kupna była wielka jak na możliwości finansowe pułkownika. Słynący z ciętego języka

Aktach hipotecznych (...) tytuł własności (...) zapisany. Co tu wskutek Protokołu nowej regulacyi hipotecznej zdnia 7 Lipca 1821 roku przeniesiono”, APP, HP, sygn. 1/116, Akta Kommissyi Hypotecznej w Płocku, s. 9–10; „(...) JW^{ny} Alexander Roźniecki Generał Dywizji i Dowódca Jazdy Woysk Polskich wielu orderów kawaler, w Warszawie przy ulicy Mazowieckiej pod liczbą 1346 zamieszkały z osoby znany zdolności dysponowania posiadający, który iawnie dobrowolnie i rozmyślnie zeznał: iż W^o Michała Skotnickiego patrona przy Trybunale Cywilnym Woiewodztwa płockiego swym szczególnym ustanawia pełnomocnikiem tak co do spraw, iako też do uregulowania hipoteki dóbr Gulczewo w obwodzie płockim i Woiewodztwie płockim położonych (...)”, APP, HP, sygn. 1/117, k. 26–27. O wcześniejszych dziejach Gulczewa zob. P. P. Kowalski, *Kępa Ośnicka – jak Holendrów osadzano pod Płockiem w 1759 r.*, „Notatki Płockie” 2010, nr 3/224, s. 3–16.

⁴ APP, HP, sygn. 1/117, Zbiór dokumentów dóbr ziemskich Gulczewo, Akt kupna Gulczewa, k. 41–49, par. 9.

⁵ Ibidem, k. 44v, 45.

Julian Ursyn Niemcewicz nie pozostawił w tym kontekście suchej nitki na Bontempsie: „Pan Bontemps, naczelnik warsztatów zbrojowni, kradnie i bogaci się: wytępione lasy narodowe, kraj cały można było zabudować z tego, co Modlin i Zamość pożarzy”⁶. Czy ta ocena jest wiarygodna? Autor *Śpiewów historycznych* niejednokrotnie przesadzał w krytyce ludzi, których nie darzył sympatią. Jak wspomina w swych pamiętnikach Natalia Kicka „niebezpiecznie było dostać się na ząbki Niemcewicza”⁷. Zapis hipoteczny mówi, że zakupu Gulczewa małżonkowie Bontemps dokonali wspólnie. Pewną część sumy z pewnością wniosła żona Piotra, która z ubogiej rodziny nie pochodziła. Wiemy już, że ojciec Róży Andrzej Monfreulle był dziedzicem dóbr ziemskich. Z opinią Niemcewicza wyraźnie kłóci się relacja Walerii Marrené-Morzkowskiej, córki bliskiego przyjaciela Bontempsa, gen. Jana Malletskiego de Grandville:

Słyszałam sama, jak ojciec opowiadał, że on i Bontempsa, dopóki nie mieli własnej rodziny, mieszkali razem, o ile nie rozdzielały ich obowiązki służbowe i mieli wspólną kasę, do której każdy z nich składał swoją pensję i czerpał też bez rachunku wedle potrzeby, lub fantazyi, nigdy nie kontrolując jeden drugiego. I, jak ojciec zapewniał, nigdy nie było między nimi z tego powodu najmniejszej sprzeczki⁸.

W zapiskach zawierających charakterystykę Piotra Bontempsa, autorstwa ludzi dobrze go znających, najczęściej pojawiają się informacje, że był to człowiek odważny, szczery, uczynny, niezwykle solidny w pracy, porywczy, lecz jednocześnie sprawiedliwie i miłosiernie traktujący swoich podkomendnych⁹. O jego odwadze i trosce o podwładnych może

⁶ Cytat za: R. Morawski, A. Nieuważny, *Wojsko Księstwa Warszawskiego. Artyleria, inżynierowie, saperzy*, Warszawa 2004, s. 35.

⁷ N. Kicka, *Pamiętniki*, wstęp i przypisy J. Dutkiewicz, Warszawa 1972, s. 101. Niemcewicz zyskał u niektórych działaczy epitet „pieczeniara arystokracji”, zob. M. Tyrowicz, *Rok insurekcyjny w działalności publicznej Juliana Ursyna Niemcewicza w latach 1830–1831*, [w:] H. Kocój (red.), *Powstanie czy rewolucja...*, op. cit., s. 65.

⁸ W. Marrené-Morzkowska, *Generał Malletski. (Ze wspomnień rodzinnych)*, „Biblioteka Warszawska” 1902, t. 3, s. 583 i nn.

⁹ *Wspomnienia generała Klemensa Kołaczkowskiego*, ks. 1, *Od roku 1793 do 1813*,

świadczyć wybawienie z kłopotów swego cenionego adiutanta Józefa Bema, zamieszanego w spisek Waleriana Łukasińskiego. Sprawa była poważna. Bem latem 1822 roku został skazany na rok więzienia, degradację i wydalenie z wojska. Po interwencji Bontempsa, wielki książę Konstanty złagodził wyrok przenosząc Bema na reformę do Kocka. Po niespełna roku, w maju 1823, gen. Bontemps wyjednał mu powrót z reformy do służby czynnej¹⁰. Dobrze o Bontempsie wypowiadał się też Ignacy Prądzyński¹¹. Wszystko to wypada zdecydowanie na korzyść dziedzica Gulczewa, podkreślając zarazem odosobniony i tendencyjny charakter opinii Niemcewicza.

Przejdźmy teraz do charakterystyki dóbr Gulczewa, tak jak na to pozwalają zachowane źródła. W księdze hipotecznej zasięg majątku został określony następująco:

W Województwie Płockim Powiecie Płockim leżące Dobra Ziemskie Gulczewo z przyległościami Jasień, Mirosław, Borowiczki, Ośnica i Lasem na Lisinie.

Pomiędzy dobrami Gulczewo i Ośnica a dobrami Rządowemi Rogozino, Białkowo, Cekanów, Jemielnica, Podolszyce i Boryszewo ustaloną została granica przez

Kraków 1898, s. 59: „Piotr Bontemps (...) charakteru tak żywego, że popędliwość jego w wojsku w przysłowie weszła. Odwaga jego nie znała granic; ile żywy w życiu i w służbie, tyle przytomny i spokojny przy swoich armatach. Nieraz podkomędnych swoich zbytnią porywcznością obraził, lecz wkrótce serce jego dobre prze magało i starał się swój błąd poprawić. Na jego słowie i uczynności święcie było można polegać, dlatego też pomimo tej niesłychanej żywości zachował przyjaciół w wojsku do końca służby swojej”; J. Jaszowski, op. cit., s. 54: „(...) gdy mnie pułkownik Bontemps wychudzonego obaczył, zapytał o przyczynę. Opowiedziałem mu moją drogę, że po 10 mil na dzień bez żadnej dniówki, bez żadnego pożywienia dla mnie i dla konia regulaminem przepisanego, podczas największych upałów robiłem. Ułitował się nade mną, widząc taką nieprawość ze strony mego generała, kazał w Warszawie na kilka dni dla odżywienia się pozostać i zrobił wzmiankę, że o tym do generała napisze”.

¹⁰ J. Bem, *O powstaniu narodowym w Polsce*, przyg. do druku E. Kozłowski, red. M. Anusiewicz, Warszawa 1956, s. 128, 130, przyp. 31 na s. 196; K. Móraski, *Józef Bem*, Warszawa 1969, s. 11–12; J. Chudzikowska, *Generał Bem*, Warszawa 1990, s. 82.

¹¹ *Pamiętniki generała Prądzyńskiego*, oprac. B. Gembarzewski, t. 1, Kraków 1909, t. 1, s. 266, 320.

nowo okopcowanie takowej podług Mappy przez Jeometrę Władysława Cichorskiego w roku 1856 sporządzonej. Co tu na zasadzie aktu i wniosku w dniu 23 Sierpnia/4 Września 1860 r. zeznanych zapisano.

Wciągnięto stosownie do postanowienia Wydziału Hypotecznego z dnia 31 sierpnia/12 września 1860 r.¹²

W Guberni Płockiej Powiecie i Okręgu Płockim leżące Dobra Ziemskie Gulczewo z przyległościami Jasień, Mirosław, Borowiczki, Ośnica, Piotrowo, Białopole, Podębie, Osadami Tartak, Grabówka, ziemia pod Chomentowem, przystań nad rzeką Wisłą, Fabryka Zofijówka z młynem parowym i lasem na Lisinie. Po między dobrami Gulczewo i Ośnica a dobrami Rządowemi Rogozino, Białkowo, Cekanów, Jemielnica, Podolszyce i Boryszewo ustaloną została granica przez nowo okopcowanie takowej podług Mappy przez Jeometrę Władysława Cichorskiego w roku 1856 sporządzonej. Co tu na zasadzie aktów i wniosków w dniu 23 Sierpnia/4 Września 1860 r., 1/13 Maja 1871 r. zeznanych zapisano¹³.

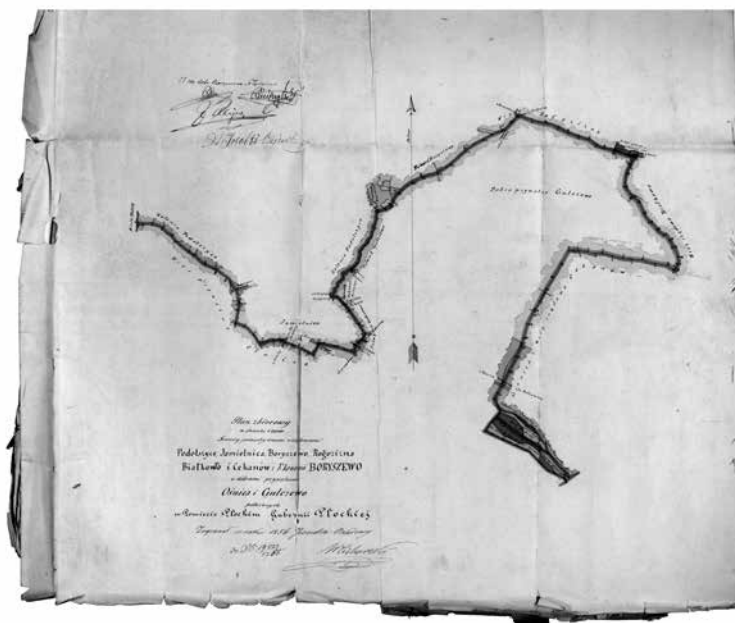
Plan majątku nie zachował się, ale istnieje plan z 1856 roku, na którym zakreslono granice dóbr Gulczewo i wsi sąsiednich¹⁴. Dysponujemy ponadto dwoma szczegółowymi opisami dóbr ziemskich Gulczewo, z 1837 i z 1849 roku. W tym pierwszym, sporządzonym przy okazji rozwiązania kontraktu dzierżawnego z Sewerynem Nowakowskim¹⁵, znajdują się m.in. następujące dane dotyczące zabudowań dworskich i chłopskich, gruntów ornych, włościan i ich powinności pańszczyźnianych:

¹² APP, HP, sygn. 1/116, Księga hipoteczna dóbr ziemskich Gulczewo, dz. 1, wymienienie nieruchomości i opisanie granic, k. 2.

¹³ Ibidem, k. 2–3; M. Wojtylak, op. cit., s. 156.

¹⁴ APP, HP, sygn. 1–32, k. 67, *Plan zbiorowy w stosunku 1:20.000 granicy pomiędzy wsiami rządowemi Podolszyce, Jemielnica, Boryszewo, Rogozina, Białkowo i Cekanów z Ekonomii Boryszewo a dobrami prywatnemi Ośnica i Gulczewo położonych w Powiecie Płockim Gubernii Płockiej.*

¹⁵ APP, HP, sygn. 1/117, k. 425–439, opis dóbr ziemskich Gulczewo, 1837 r. Róża Bontemps, w imieniu swoim i przebywającego w Petersburgu męża, zobowiązała się wypłacić Sewerynowi Nowakowskiemu, w dniu 8 stycznia 1837 r., sumę 12 324 złp. Ponieważ suma ta nie została wypłacona, dobra Gulczewo zostały zajęte od dnia 24 czerwca 1837 r. na okres trzech lat.

Granice majątku Gulczewo pod Płockiem, 1856 r., Archiwum Państwowe w Płocku, Hipoteka Płocka, sygn. 1-32, k. 67

I Wieś pryncypalna y zarobna¹⁶

Gulczewo

w której znajduje się

Budowla dworska

Folwark w pruski mur – officyna z cegły surówki, kuźnia także z cegły surówki – sklep w sadzie z cegły paloney, – buda także w sadzie zdesek w słupy – piec do suszenia lnu – studnie dwie przy sadzie i jedna, przy kuźni druga – trzy stodoły dwuklepkowe z drzewa pobudowane – spichrz z drzewa w zamek – młockarnia w pruski mur, a wewnątrz maszynerya zwykłym sposobem urządzona z wszelkimi rekwizytami – obora dla bydła z drzewa w słupy i bale – dwie stajnie także z drzewa w słupy y bale – owczarnia z drzewa w słupy i bale – chlewy dla trzody – kurniki również z drzewa w słupy y bale tranzet w krzyżulec deskami obity.

¹⁶ Wieś zarobna – wieś, w której nie było folwarku. Mieszkający w niej chłopcy chodzili do pracy do tego folwarku, do którego należała wieś.

Budowla wiejska

Chałup wiejskich w Gulczewie ośm, z których dwie z cegły surówki murowane, reszta z drzewa pobudowane z zabudowaniami innemi gospodarskimi – karczma z wjazdem z cegły surówki przy trakcie do Płocka idącym wymurowana – tudzież tamże stajnia w słupy y dyle z drzewa – studnia opogrodkowana pod daszkiem.

Grunta orne

Na trzy pola podzielone wśród których mieści się Dezerta czyli gronta Jasień zwane, do folwarku Gulczewo wcielone, z których –

Pierwsze pole dziś Ozimne pod bór zwane, y na tym wedle pokładanych Regestrów Ekonomicznych wysiano Żyta korcy Warszawskich 181 garcy 29. – Pszenicy korcy 136 – Rzepnicy Zimowey korzec ieden garcy dziewiętnaście –

W drugim polu przysłym Jarzynnym Jasień zwanym wysieie się Jęczmienia korcy 97. garcy 16 Owsa korcy 252. Tatarki korcy 5. garcy 16. Grochu korcy 16. Rzepnicy korcy 2. Koniczyny morgów 19. Lnu garcy 24. Konopi garcy 4. Kartofli korcy 121 – gdyż ogrodów warzywnych niema oddzielnych – Kapusty przy ogrodzie owocowym zagonów 40. Inna zaś Ogrodowizna y Włoszczyzna w miarę potrzeby w ogrodzie owocowym po kwaterach sieie się – Siana z łąk smugowych wśród grontów orných znajdujących się, oraz złąk pod bór zwanych, w czasie urodzaynego roku zebrać można fur parokonných 140 –

Tu się nadmienia że trzecie pole ugorować mające obeymować będzie taki wysiew, iak pierwsze.

Liczba włościan w Gulczewie i ich powinności

Gospodarzy całorolnych czterech i iako to: Piotr Miązko, Mateusz Rak, Hilary Gołembiewski y Antoni Gumułka, którzy z grontów y mięszkań przez siebie posiadanych robią na folwarku dwa dni sprzężajem, dwa dni pieszych w tydzień a od S. [świętej] Małgorzaty do S. [świętego] Michała dodatkowo dzień w tydzień, y tłuki¹⁷

¹⁷ Tłuki (tłoki), zwane też dniami pomocnymi lub letnimi – dodatkowe, nieodpłatne dni pracy chłopów w czasie żniw, niewliczane do zasadniczego wymiaru pańszczyzny, wynagradzane tylko poczęstunkiem. Obejmowały zazwyczaj trzy lub cztery dni, niekiedy nawet jeden dzień tygodniowo podczas żniw. Oprócz tłuki pańskiej istniała też tłuka sąsiedzka, zob. M. Kamler, *Powaby, tłoki, gwałty*, [w:] A. Mączak (red.), *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. 2, O-Ż, Warszawa 1981, s. 117–118; T. Dobrowolska, E. Duszeńska, „Pobaba” – forma pomocy wzajemnej, *„Etnografia Polska”* 1984, t. 28, z. 1, s. 135 i nn.; T. Mencil, *Wieś pańszczyźniana w Królestwie Polskim w połowie XIX wieku*, Lublin 1988,

w żniwa po cztery dni, oprócz Mateusza Raka który do tłuکی nienależy – półrolni zaś Franciszek Sadziak, Zygmunt Stefaniak y Stanisław Marczak odrabiają dzień jeden sprzężajem, dzień jeden pieszo w tydzień, a od S. Małgorzaty do S. Michała po połowie dodatkowo również w tydzień y oprócz tego tłuکی w żniwa po cztery dni każdy w szczególności –

Zagrodnicy zaś Woyciech Łopata darmaszki¹⁸ na wiosnę dni 4. na Jesień dni 4. y tłuکی dni 4. zaś Jan Wiśniewski dwa dni pieszych w tydzień, y tłuکی w żniwa 4 dni – Jan Miązko dzień w tydzień, y tłuکی w żniwa 4 dni – Dominka wdowa pół dnia w tydzień y 4 dni tłuکی w żniwa – Maryanna y Piotrowa Gumułka cztery dni tłuکی w żniwa każda w szczególności – czyli raczej odrabiają ogólnie w tydzień dni 11 sprzężajem pieszych dni 14^{1/2} zaś z przybytku od S. Małgorzaty do S. Michała 5^{1/2} dni pieszych także w tydzień – oraz darmaszki w wiosnowey porze dni 4. Jesienney dni 4. y tłuکی w żniwa dni 48. –

W Karczmie Gulczewskiej na trakcie plockim Karczmarz Michał Pierchalski szynkuie trunki dworskie z dwudziestego garca łasztewki każdego gatunku trunki –

Owczarz z gromadą swoją owiec sztuk 700. za Zimowisko i letni paśnik płaci dworowi Złp 1400. to iest Walenty Ziółkowski –

Julian Rychłowski Kowal pobiera ze Dworu płacę roczno złp 350. ordynaryi roczno wszystkiego zboża korcy 20, y zato co tylko wypada robi do Dworu swoiemi węglami –

Z Ogrodu Owocowego, który iest dosyć obszerny około 10 morgów obeymujący zeszłego roku zpowodu nieurodzaju było tylko dochodu rocznego złp 136. lecz wrazie obrodzenia się fruktu bydź może przynajmniej Złp 600. dzierzawy, oprócz dworskiey potrzeby –

Przed fólwarkiem Kanał, y w Ogrodzie Owocowym dwa Karaskami zarybione, oprócz użycia na domową potrzebę, y to bardzo rzadko, żaden dochód z takowych rachowany bydź niemoże.

s. 179; B. Dymek, *Z dziejów szlachty mazowieckiej (dziedzictwo kulturowe i stereotyp)*, Kielce 2005, s. 127.

¹⁸ Darmochy (daremszczyzny) – darmowe, przymusowe prace wykonywane przez chłopów od XV do XIX w., niewliczane do zasadniczego wymiaru pańszczyzny, nieokreślone co do liczby dni (od kilku do kilkunastu rocznie), przeznaczone na prace przy lnie, konopiach, sianie, w dworskim ogrodzie, przy myciu i stryżeniu owiec, czyszczeniu wełny, darciu pierza, pielęgnacji stawów rybnych, łowieniu ryb, zniesione w Królestwie Polskim w 1817 r. w dobrach rządowych i w 1846 r. w majątkach prywatnych, zob. M. Kamler, *Darmochy, daremszczyzny*, [w:] A. Mączak (red.), op. cit., t. 1, A–N, s. 135.

II Folwark Borowiczki na którym znajduje się

Budowla

Browar z gorzelnią w trójkąt maszyw z cegły paloney murowane, dachówką pokryte, suszarnia y spichrz na górze obeymujące – Stodoła w pacę¹⁹ murowana o dwóch klepiskach – Hollendernia²⁰ także w pacę murowana – Chlew w rogu tey holenderni z drzewa galarowego – Chlew drugi z drzewa przy gorzelnii – trzeci Chlew przy stayni Staynia wszystko z drzewa – Młyn na stawie z drzewa o dwóch gankach z potrzebnymi narzędziami y sprzętami, wyłącznie przez dwór za pośrednictwem służących używany. –

Chałup z drzewa przez ludzi dworskich zamieszkałych w Borowiczkach iest pięć – Grona orne na Borowiczkach z trzech części złożone z których

Pierwsze pole Ozimne pod Gulczewo, na którym wedle produkowanych rejestrów ekonomicznych wysiano żyta korcy warszawskich 135 garcy 12 – pszenicy wcale niesiano, iako na groncie piaszczystym, do tey niezdatnym –

Drugie pole Jarzynne pod Cekanowo na którym wysieie się jarki korcy 2. owsa korcy 26. grochu korzec 1. kartofli korcy 200 to iest taką ilość iaka przy odbiorze w possessyą przez terażniejszego possessora otrzymaną została –

Trzecie pole ugorowe pod Kamionkę wysiewy takie iak pierwsze obeymować może –

Łąki iako z sobą połączone obeymują razem zbiór siana przy opisie pryncypalnego folwarku Gulczewo –

III Wieś zarobna Mirosław

w której znajduje się chałup z drzewa pobudowanych 12 z innym gospodarskim zabudowaniem, stodołami y chlewami oraz szopami – oraz chałupa iedna pod gajem –

¹⁹ Powinno być „w pecę”. Peca (koty) to ręcznie formowane cegły, znacznie większe od zwykłych, suszone na słońcu, zob. M. Pokropek, *Budownictwo ludowe w Polsce*, Warszawa 1976, s. 92; T. Czerwiński, *Ocalić od zapomnienia. Budownictwo ludowe w Polsce*, Warszawa 2006, s. 11, 13.

²⁰ Holendernia (olendernia) – obora dworska. Holendernie były budynkami o formach naśladowujących średniowieczne zamki lub starożytne świątynie, zob. W. Szolginia, *Architektura*, Warszawa 1992, s. 61.

Gospodarze zaś rolni są

Jacek Dziecinny – Józef Rolek sołtys całorolni którzy robią do dworu w Gulczewie dwa dni sprzężaiem, y dwa dni pieszych, oraz w przybytku od S. Małgorzaty do S. Michała dzień sprzężaiem y dzień pieszo więcey w tydzień, y oprócz tego Jacek Dziecinny darmaszki na wiosnę dni 4. y w jesieni dni 4., a tłuki w żniwa także dni 4. –

Półrolnych zaś gospodarzy jest 12 iako to: Piotr Szczepaniak – Sylwester Draykowski – Andrzej Lemianiak – Leon Sadziak – Piotr Romanczak – Kacper Baturek – Jan Rolek – Grzegorz Romanczak – Stefan Romanczak – Piotr Pietrzak – Ignacy Dziecinny, którzy w proporcji takiej roli, iak całorolni robią na folwarku w Gulczewie od Świętej Małgorzaty dzień ieden sprzężaiem, y dzień ręcznie, a od S. Małgorzaty do S. Michała dwa dni sprzężaiem, y dwa dni ręcznie tudzież darmaszki na wiosnę dni 4. na jesień dni 4. y tłuki w żniwa dni 4. każdy w szczególności – Kopczarzy iest 8. iako to: Felix Rzeźnik – Wincenty Kołodziejak – Jan Olszowy – Jakób Królikowski – Woyciech Lewanczyk – Adam Chmielewski – Jan Daykowski y Marcin Zysiak, którzy maiąc ogrody morgowe pobieraią z folwarku Gulczewskiego kopczyznę²¹, Żyta kop 2 Jęczmienia kop dwie Owsa cztery Jare – Grochu 4 Jare – Tataruki 4 Jare zato robią na folwarku tymże trzy dni w tydzień pieszo – darmaszki w jesieni dni 4 na wiosnę dni 4, y tłuki w żniwa dni 4 każdy w szczególności – Zagrodników dwóch Jan Kruszczyński y Adam Mayskiwski z samego tylko pomięszkania odrabiaią na folwarku w Gulczewie na wiosnę dni 4. – w żniwa dni 4. y w jesieni dni 4. każdy w szczególności – w chałupie zaś pod Gaiem mieszkaią Franciszek Stanczak półrolnik płaci do dworu roczno złp 60. y odrabia na folwarku na wiosnę dni 4. w żniwa dni 4. y w jesieni dni 4. oraz Błażey Pietrzak półrolnik odrabia na folwarku w Gulczewie trzy dni w tydzień pieszych, darmaszki w żniwa dni 4. w jesieni i na wiosnę dni ośm zaś Jan Kuźnicki karczmarz szynkuie trunki dworskie z dwudziestego garca łasztówki, y do tego ma ogród –

W końcu nadmieniam się że w Mirosławiu iest ieszcze trzynasty półrolnik Woyciech Długos płaci do dworu czynsz złp 51 y odrabia na folwarku 4 dni na wiosnę 4 dni w żniwa, y 4 dni na jesieni pieszych. Karczmarz zaś w Mirosławiu Woyciech Krawczyński w wieyskiej chałupie szynkuie trunki dworskie z dwudziestego garca łasztówki – y do tego ma ogród morgowy –

IV Wieś czynszowa y zarobna Ośnica z nomenklaturą

Ramionka zwaną, w której znajduje się chałup z drzewa 19 z innymi budowlami

²¹ Kopczyzna – część zbiorów stanowiąca zapłatę za pracę na pańskim polu.

gospodarskimi przez włościan y innych mieszkańców osiadłych iako to:

Gospodarzy rolnych iest 16. mianowicie: Tomasz Urban – Jakób Rusik – Jan Urbański – Gabryel Badurek – Szymon Motyka – Jakób Gościniak – Franciszek Garwacki – Rafał Maskar – Andrzej Grabowski – Maycher Motyka – Adam Marczak – Stanisław Kowalski – Michał Joro – Antoni Motyka – Tomasz Barański – Łukasz Rużalski – którzy do S. Małgorzaty razem wyrabiaią na folwarku w Gulczewie sprzężaynych dni w tydzień 15½ pieszych zaś dni 21½ również w tydzień – Antoni Kłosiński ogrodnik z gruntu kawałka y mięszkania odrabia na folwarku dzień ieden ręcnie w tydzień, y darmaszki 12 dni roczno –

Czynszowych zaś gospodarzy oprócz powyższych iest dwóch to iest Norbert Różański płaci roczno czynsz złotych dwieście trzynaście [razem] 213. Woyciech Borowski czynszu z gruntu zł 82. Ładowego na Wiśle od młyna zł 24 [razem] 106. y Grzegorz Żeberkiewicz zdun – zł 27 oraz Jakób Gościniak wyżej wspomniony do robocizny z gruntu dopłaca czynszu roczno – zł 30.

Młynarze zaś swoje młyny na Wiśle mający iako to:

Antoni Raczyk	zł 24	
Franciszek Siwanowicz	zł 24	
Józef Skierski	zł 24	
Andrzej Różalski	zł 24	[razem] 96.

opłacaią do dworu czynszu pod nazwiskiem ładowe – oprócz tych znayduią się mieszkańcy Antoni Raczyk – Karasiewiczowa wdowa – Antoni Wiśniewski – Gawińska wdowa – Stanisław Rużalski – Karnicki Mikołay Machowski z pomięszkań robią do dworu tłuki y darmaszki roczno po dni 12 każdy w szczególności, to iest wszyscy gospodarze, mięszkańcy y młynarze wyżej wyszczególnieni, oprócz powyżej wyrażonych robocizna y czynszów odrabiają roczno darmaszki na wiosnę dni 210. na Jesieni dni 210 – w żniwa zaś tłuki dni 268 – Młyn na strudze o dwóch gankach z wszelkiemi potrzebnymi rekwizytami – Tartak w zwykłej formie z iednym żelazem, y potrzebnymi narzędziami – do którego to młyna należą gronta gospodarskie – następnie iest chałupa na mięszkanie młynarza – stodoła – staynia y chlew wszystko z drzewa pobudowane – Młyn y tartak ten posiada sposobem dzierżawy za kontraktem prywatnym do S. Woyciecha r.b. Karol Goysler młynarz z którego opłaca rocznego czynszu zł 500. nad to wytrzeć na tartaku 25 kloców y wymleć sztuk 9 po 12 korcy każda rachując –

Nadmienia się ieszcze że w Ośnicy Maciey Skierski szynkuie trunki dworskie z dwódziesiątego garca łasztówki.

V Nomenklatura Grabówka zwana na której znajduje się budowla karczma z cegły surówki murowana – stodoła y szopa z drzewa pobudowane – w karczmie tylko miészka karczmarz Sokołowski szynkuie trunki dworskie z dwódziesiątego garca łasztówki – mając do tego ogród do warzywa –

VI Bory y lasy sosnowy, dębowy, brzozy y olszowy obemyie włącznie z błotami i bagnami rozległości około włók 30. dotykający sąsiedzkiej granicy Lisina – do Dóbr zaiętych Gulczewa należący – ²².

W opisie z 1849 roku²³ znajduje się tabelaryczny zestaw 10 części składowych majątku:

- folwark Gulczewo: 854 morgi 152 pręty,
- grunty gospodarskie i morgowników z Gulczewa: 199 mórg 99 prętów,
- folwark Piotrowo: 565 mórg 128 prętów,
- grunty morgowników z Piotrowa: 38 mórg 149 prętów
- grunty gospodarskie i morgowników z Mirosławia: 182 morgi 8 prętów,
- folwark Borowiczki: 552 morgi 48 prętów,
- młyn i tartak: 41 mórg 53 pręty,
- bory, lasy i łąki: 710 mórg 43 pręty,
- grunty gospodarskie i nieużytki w Ośnicy: 700 mórg 79 prętów,
- ferma Grabówka: 213 mórg 148 prętów.

Cały majątek zajmował powierzchnię 4057 mórg i 7 prętów, to jest 135 włók 7 mórg 7 prętów. Według rejestru pomiarowego sporządzonego w 1879 roku przez „geometrę wolnopraktykującego” Jana Hasse majątek obejmował mórg 2642 prętów 146²⁴. Kolejny rejestr pomiarowy, który sporządził „jeometra klasy 2^{ej}” F. Charszewski w 1885 roku, wykazał mórg 2642 prętów 6²⁵.

W końcowej fazie powstania listopadowego uprawy, lasy, zabudo-

²² Opis dóbr kończy szczegółowy i bardzo obszerny rozdział VII – *Inwentarz grontowy żywy y martwy w dobrach zaiętych (...)*.

²³ APP, HP, sygn. 1/117, k. 649–678, opis dóbr ziemskich Gulczewa, 1849 r.

²⁴ APP, HP, sygn. 1/117, k. 852–857, zbiorowy rejestr pomiarowy dóbr Gulczewo, 1879.

²⁵ Ibidem, k. 917–918, rejestr pomiarowy dóbr Gulczewo, 1885.

wa i wyposażenie majątku doznały szkód ze strony wojsk rosyjskich i polskich. Na skutek żądania dworu w Gulczewie, w grudniu 1831 roku zebrała się specjalna komisja dla oszacowania strat²⁶. W jej skład weszli: wójt gminy Miszewko Stefany – Boiński, wójt gminy Boryszewo – Ludwik Riemasz, wójt gminy Gulczewo – Mateusz Bukowski, sołtys Ośnicy – Norbert Różański i sołtys Gulczewa – Mateusz Rak. Stwierdzono, że obozujący pod Płockiem Rosjanie, wycinając łąki, zboże na pniu oraz 268 „dębów młodych, zdrowych i na budulec zdanych” wyrządzili szkody na sumę 10 149 złp.²⁷ Większych zawłaszczeń i zniszczeń dopuścili się żołnierze polscy, a ściślej obozujący pod Borowiczkami w dniach 22–26 września 1831 roku artylerzyści dowodzeni przez podpułkownika Krzysztofa Koryznę²⁸. Dokonali oni zaboru alkoholu (z browaru i gorzelni w Borowiczkach), zboża, siana, słomy, 31 sztuk bydła, 30 wieprzów, 2 koni roboczych, drewna z futryn do drzwi i okien, ponadto spalili 2 domy mieszkalne, 3 szopy, „kręgielnię na Grabówce”, kilka płotów. Wyrządzone przez nich szkody zostały wycenione na 31 334 złp. 3 gr.²⁹ Całość zamknęła się

²⁶ APP, Płocki Urząd Powiatowy, sygn. 8, *Wykaz szkód zrzędzonych samowolnym zaborem przez wojska rosyjskie i wojska polskie, na folwarku Gulczewo w obwodzie i województwie płockim w 1831 roku*, k. 1–4v.

²⁷ Ibidem, k. 1v, 2r.

²⁸ Ibidem, k. 2r. Krzysztof Koryzna (1773–1850) od 1826 r. dowódca 4. kompanii lekkiej artylerii pieszej, od maja 1831 r. dowódca Parku Rezerwowego Artylerii, pod koniec powstania awansowany do stopnia podpułkownika, zob. W. Bigoszewska, *Polski portret wojskowy 1815–1831, katalog wystawy*, Płock 1981, s. 28–29; R. Łoś, *Artyleria polska w powstaniu listopadowym i jej udział w walce zbrojnej*, [w:] J. Skowronek, M. Żmigrodzka (red.), *Powstanie listopadowe 1830–1831. Geneza...*, op. cit., s. 87; M. Trąbski, op. cit., s. 385.

²⁹ APP, Płocki Urząd Powiatowy, sygn. 8, *Wykaz szkód...*, k. 2. M. Macieszyna, op. cit., s. 55–56, także pisze o stratach w majątku Gulczewo, powołując się przy tym na źródło pod identycznym prawie tytułem *Wykaz szkód zrzędzonych przez wojska rosyjskie i polskie na folw. Gulczewo w obwodzie i województwie płockim*, znajdujące się w zbiorach Biblioteki Towarzystwa Naukowego Płockiego. Jednak autorka, choć wymienia te same zniszczone nieruchomości w majątku, nic nie mówi o ich spaleniu, twierdzi natomiast, że polscy żołnierze rozebrali owe budynki i płoty w celu pozyskania drewna potrzebnego do budowy mostu pod Dobrzykowem. Niestety, nie udało mi się odnaleźć w zasobach Działu Zbiorów Specjalnych Biblioteki im. Zielińskich TNP dokumentu, na który powołuje się Macieszyna. Sądzę jednak,

niebagatelną kwotą 41 483 złp. 3 gr. Z cytowanego źródła dowiadujemy się również, że z majątku Bontempsów wybierano też produkty w sposób legalny, w drodze płatnej rekwizycji. Właściciele majątków, w których dokonywano takich rekwizycji otrzymywali kwity gwarantowane przez Rząd Narodowy, poświadczające zajęcie produktów wraz z ich wyceną³⁰. W przypadku Gulczewa płatna rekwizycja opiewała na sumę 7 731 złp. 21 gr.³¹ Po upadku powstania listopadowego ta kwota była rzecz jasna nie do odzyskania.

Pięć lat po śmierci generała, w roku 1845, majątek został podzielony na trzy części: połowę zatrzymała wdowa, a drugą połowę podzielili się po równo syn i córka:

Róża Eleonora Wirginia z Bontemps Dembowska, Teodora Dembowskiego Małżonka

Konstanty Jakób August 3^{ch} Imion Bontemps

prawem własności połowę dóbr tych odziedziczyli w spadku po swym Ojcu Piotrze Franciszku Bontemps współwłaścicielu tychże, iako dzieci wylegitymowani jego Sukcesorowie; dlaczego z mocy odbytego postępowania spadkowego, oraz Protokołu zd. 18/30 Lipca 1845. r. zapisani są tych dóbr współwłaścicielami.

że taki dokument istniał (i być może nadal istnieje gdzieś w TNP). Zapewne więc powstały dwa dokumenty różniące się zapisem rodzaju wyrządzonej szkody. Teoretycznie możemy przyjąć i taką możliwość, że źródło z Archiwum Państwowego w Płocku i to, na które powołuje się Macieszyna, to jeden i ten sam dokument, który w nieokreślonym momencie został przeniesiony z Biblioteki TNP do APP. Wtedy jednak trudno byłoby wyjaśnić, dlaczego Maria Macieszyna w swoim opracowaniu arbitralnie zmieniła jego treść.

³⁰ A. Barszczewska, *Województwo kaliskie i mazowieckie w powstaniu listopadowym (1830–1831)*, Łódź 1965, s. 108 i nn.

³¹ APP, Płocki Urząd Powiatowy, sygn. 8, *Wykaz Bonów udzielonych przez władze Cywilne i Wojskowe na wybrane produkta z folwarku Gulczewa w roku 1831*, k. 5–8. W zasobach Działu Zbiorów Specjalnych Biblioteki im. Zielińskich TNP znajduje się dokument sporządzony w Płocku 19 października 1811 r., zatytułowany *Tabella wyszczególniająca pretensye do różnych woysk z woyny wynikle z Dóbr Gulczewa z przyległościami W Stanisława Dembowskiego dziedzicznych Powiatu Wyszogrodzkiego*, bez sygnatury. Dokument zawiera zestawienie kosztów poniesionych w czasach Księstwa Warszawskiego „za kwitami i bez kwitów” na rzecz wojsk pruskich, rosyjskich, francuskich i polskich.

Wciągnięto stosownie do postanowienia Wydziału hipotecznego zd. 27 lipca/8 Sierpnia 1845. r.³²

W tym samym 1845 roku Konstanty Jakub August Bontemps stał się właścicielem całego majątku, odkupując części należące do matki i siostry:

Konstanty Jakób August 3^{ch} Imion Bontemps

prawem własności nabył połowy dóbr tych od poprzedniej właścicielki Róży z Monfreullów Bontemps Matki swej za szacunek 30,000 Rs. czyli 200,000 Dwa-kroć sto tysięcy Złp.; dlaczego zmocy Kontraktu kupna i sprzedaży zd. 23 Lipca/5 Sierpnia 1845. r. zapisanym został teyże połowy właścicielem.

Wciągnięto stosownie do postanowienia Wydziału hipotecznego zd. 27 Lipca/8 Sierpnia 1845. r.

Konstanty Jakób August 3^{ch} Imion Bontemps

prawem własności odziedziczył iedną czwartą dóbr tych po Oycu swym Piotrze Franciszku Bontemps, podobną zaś część nabył od Siostry Róży Eleonory Wirginii Dembowskiej za szacunek Rsr. 13,571 kop. 25 mocą Kontraktu zd. 13/25 Paździer-nika 1845. r., a połowę dóbr nabył od Matki swej Róży z Monfreullów Bontemps za 30,000 Rsr. mocą Kontraktu zd. 24 Lipca/5 Sierpnia 1845 r. i tym sposobem ca-łych dóbr stał się właścicielem, dlaczego wskutek Protokołu odbytego postępowania spadkowego zd. 18/30 Lipca 1845. r. oraz powołanych Kontaktów tytuł własno-ści zogólnym w stosunku nabycia szacunkiem Rsr. 57,142 kop. 50 czyli Złp. Trzy-kroć ośmdziesiąt tysięcy dziewięćset pięćdziesiąt 380,950 na Imię jego przepisany.

Wciągnięto stosownie do postanowienia Wydziału hipotecznego zd. 4/16 Grud-nia 1845. r.³³.

Majątek był w posiadaniu Konstantego Jakuba Augusta Bontempsa do roku 1879, gdy został sprzedany Władysławowi Dinheim hrabiemu Chotomskiemu za kwotę 264 000 rubli srebrem³⁴.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów sło-wiańskich (t. 2, Warszawa 1881, s. 908) podaje m.in. następujące dane

³² APP, HP, sygn. 1/116, Księga hipoteczna dóbr ziemskich Gulczewo, dz. 2, wła-ściciele, k. 5.

³³ Ibidem, k. 5–6.

³⁴ Ibidem, k. 6 (wpis w jęz. rosyjskim).

o majątku, po jego nabyciu przez Władysława hr. Chotomskiego w 1879 roku:

Gulczewo, Gólczewo, wieś nad Wisłą, pow. plocki, par. Imielnica, b. własność generała Bontemps, koniuszego dworu J. K. Mości, jest zarazem głównym siedliskiem dóbr składających się z kilku folw. Gospodarstwo rolne prowadzi p. Paul, b. oficer wojsk pruskich, rodem z Pomeranii, które do wysokiego stopnia udoskonalenia doprowadził, przy uprawie pól na płasko wedle metody Rozenberga-Lipińskiego. (...) Dobra G. składają się z folwarków: G., Piotrowo, Borowiczki, Białopole, osad Grabówka, Bieńki, przyległości Jasień, lasu na Lisinie, przystani nad Wisłą, osady fabrycznej Zofijówka w której jest młyn parowy, wsi: G., Mirosław, Ośnica. (...) Rozł. wynosi m. 2642. (...)

Różnie ułożyły się losy dzieci gen. Piotra Bontempsa.

Róża Eleonora Wirginia (zm. w 1875 r.) wyszła za mąż za ziemianina Teodora Dembowskiego (1809–1865). W napisanej w 1935 roku przez Wawrzyńca Sikorę (1874–1942), przedwojennego sołtysa Liszyna i wójta gminy Bielino, *Monografji osiedli niemieckich*³⁵ czytamy:

Do roku 1859 powiśle w gminie Bielino, znajdujące się dzisiaj w posiadaniu niemieckiem, było ziemią polską stanowiącą własność dóbr Tokary, położonych po lewej stronie Wisły w gminie Dobrzyków, pow. gostynińskiego. Takie wioski jak Bielino Stare, Bielino-Kolonia, Kozierogi, Liszyno-Czernie, [Liszyno-] Górki, [tj.] dzisiejsza Wirginia, i Liszyno, razem 1467 morgów, były własnością p. Wirginii Róży z Bontanów Dembowskiej z Tokar. (...) Dopiero w 1859 roku p. W. R. Dembowska rozprzedała swoje włości w pow. plockim: Liszyno-Górki, które dopiero w czasie rozprzedaży od swojego imienia nazwała Wirginią, Bielino-Kolonia i Liszyno-Czernie, razem 1244 morgi. Pozostawiła sobie tylko Kozierogi – 37 morgów wyborowej łąki. Właściwie nie była to sprzedaż tych włości, tylko oddanie na wieczystą dzierżawę. Rozkupnikami byli po większej części niemieccy koloniści. Pierwszym z nich był Samuel Wedel z powiatu gostynińskiego. Był on może nie tyle kupcem, co faktorem p. Dembowskiej, za co od p. Dembowskiej otrzymał darmo półtoręj włóki najlepszej ziemi w Liszynie i jeszcze do tego jakieś wynagrodzenie pieniężne³⁶.

³⁵ W. Sikora, *Monografja osiedli niemieckich*, przyg. do druku, wstępem i przypisaniami opatrzył T. Kordala, „Nasze Korzenie”, nr 1, grudzień 2011, s. 36–39.

³⁶ Ibidem, s. 37 i nn.

Eligiusz (Eloi) Bontemps przed powstaniem listopadowym był uczniem Szkoły Wojskowej Aplikacyjnej, a po wybuchu powstania został przeznaczony, jako podporucznik artylerii konnej, do sztabu Dyrektora Materiałów Artyleryjskich (czyli swojego ojca). W roku 1832 przybył do Francji, zamieszkał w Paryżu. W kwietniu 1833 roku rząd francuski odmówił mu zgody na pobyt w stolicy w ramach pomocy udzielanej polskim uchodźcom, więc Eligiusz – by tam pozostać – zrzekł się zasiłków. W latach 1833–1836 studiował w École Centrale des Arts et Manufactures (Szkole Centralnej Sztuk i Rzemiosł) w Paryżu³⁷. Był jednym z założycieli Société des Amis de l'Industrie (Towarzystwa Przyjaciół Przemysłu). W pierwszym roczniku byłych uczniów École Centrale, z roku 1862, został wymieniony jako zmarły³⁸.

Konstanty Jakub August po powstaniu listopadowym robił karierę w armii rosyjskiej. Jak wynika z zachowanych dokumentów, w 1851 roku był rotmistrzem³⁹, natomiast 10 lat później został wymieniony

³⁷ Pełna nazwa tej powstałej w 1828 r. uczelni brzmiała „École Centrale des Arts et des Manufactures, destinée à former des ingénieurs civils, des directeurs d'usines, des chefs de fabriques et de manufactures, des professeurs de sciences appliquées”, zob. B. Konarska, *Emigranci polscy na studiach technicznych we Francji w latach 1832–1848*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1978, r. 23, z. 3–4, s. 705.

³⁸ Patrz przyp. 15; Bibliothèque de l'École Centrale, list polecający dla Elois Bontempsa, „oficera i uchodźcy polskiego”, wystosowany przez Komitet Narodowy Emigracji Polskiej (Le Comité National de l'Émigration Polonaise) do paryskiej École Centrale des Arts et des Manufactures, podpisany przez przewodniczącego Komitetu Józefa Dwernickiego i sekretarza Andrzeja Słowaczyńskiego, z 20 października 1833 r.

³⁹ APP, HP, sygn. 1/117, k. 537–544, umowa przedmałżeńska Konstantego Jakuba Augusta Bontemps i Zofii Berskiej, 1851 r. Znajdujemy tu następujące informacje o rodzicach narzeczonej i o obojgu narzeczonych: „Franciszek Salezy Berski [ojciec narzeczonej], Jenerał Major Korpusu Kommunikacyi Lądowych i wodnych, w Warszawie pod nr 1245A zamieszkały.– Bronisława z Wysiekierskich Berska, Żona Franciszka Salezego Berskiego Jenerała w Jego assystencyi działająca, tamże zamieszkała.– Zofia Berska, panna, lat skończonych ośmnaście mająca, Córka wymienionych wyżej Małżonków Berskich, przy Rodzicach zamieszkała, w Ich assystencyi, i z Ich upoważnienia działająca.– Konstanty-Jakób-August trzech imion Bontemps, Rotmistrz Pułku Ułanów Gwardyi Woysk Cesarsko-Rossyjskich, Dziedzic dóbr Ziemi Gulczewo z przyległościami, w Okręgu płockim, Guberni płockiej położonych, zamięszkały w Mieście Stołecznem Petersburgu, czasowo

jako pułkownik⁴⁰. Jako rosyjski oficer brał udział w tłumieniu powstania styczniowego (drugoplanowy udział w bitwie pod Węgrowem 1–3 lutego 1863 roku⁴¹). Słabo udokumentowana źródłowo jest jego rzekoma misja dyplomatyczna do Paryża, odbyta latem 1863 roku na polecenie namiestnika Królestwa Polskiego, wielkiego księcia Konstantego Mikołajewicza (1827–1892). Zadaniem pułkownika Bontempsa miało być nakłonienie Andrzeja Zamoyskiego do nawiązania rozmów z posłem rosyjskim w Brukseli, Orłowie. Rozmowy te miały dotyczyć powrotu Zamoyskiego do Warszawy i objęcia przezeń stanowiska opuszczonego przez margrabiego Wielopolskiego, a tym samym do pacyfikacji Królestwa Polskiego metodami pokojowymi. Zamoyski, po odbyciu dwóch rozmów z Bontempsem, odmówił⁴². W źródłach z początku lat 70. XIX wieku Konstanty Jakub August jest określanym jako były generał wojsk rosyjskich⁴³. Zmarł w 1885 roku i został

w Warszawie mieszkający (...). Stopień generalski ojca narzeczonej był konsekwencją tego, że pracownicy Dyrekcji Komunikacji Lądowych i Wodnych, podobnie jak Dyrekcji Generalnej Dróg i Mostów, byli zaliczani do Cesarskiego Korpusu Inżynierów Komunikacji i otrzymywali stopnie wojskowe.

⁴⁰ APP, HP, sygn. 1/117, k. 567–568, wyciąg z ksiąg parafii rzymskokatolickiej w Charkowie, odpis aktu zgonu Zofii Berskiej, żony Konstantego Jakuba Augusta Bontemps, 1861 r.: „Roku tysiąc osiemset sześćdziesiątego pierwszego miesiąca Czerwca dnia dwudziestego siódmego w mieście Charkowie na zapalenie umarła Zofia Bontan, żona Dowódcy Białgorodzkiego pułku Ułanów Półkownika Konstantego Bontana, wyznania Rzymsko Katolickiego, w wieku życia lat 27. Po niej pozostał mąż, syn Włodzimierz-Piotr mający 6. lat, córka Zofia mająca 8. lat i córka Zofia-Magdalena mająca 4. lata. (...)”. Z dokumentu dowiadujemy się, że ciało zmarłej przewieziono do Królestwa Polskiego.

⁴¹ Ostatnio na ten temat pisali: J. Wojtasik, *Bitwa pod Węgrowem 3 lutego 1863 r.*, „Rocznik Liwski” 2007, t. 3, s. 105–113; A. Kołodziejczyk, T. Swat, *Węgrów 1863*, wyd. 2, Pruszków 2013, s. 17 i nn.

⁴² Pisze o tym S. Kieniewicz, *Między ugodą a rewolucją. (Andrzej Zamoyski w latach 1861–62)*, Warszawa 1962, s. 296–297, powołując się na jedyne źródło w tej sprawie, jakim jest książka A. Wrotnowskiego, *Porozbiorowe aspiracje polityczne narodu polskiego*, wyd. 3, Kraków 1898, s. 298–302.

⁴³ Np. APP, HP, sygn. 1/117, k. 683–684: „Konstanty Bontemps b. Generał Wojsk Ruskich przyznał być dłużnym Leopoldowi Kronenberg Bankierowi sumę rubli srebrem pięć tysięcy dwieście trzydzieści cztery kopiejek trzydzieści ośm (...)”. Leopold Kronenberg (1812–1878) był przemysłowcem i finansistą warszawskim.

pochowany na Powązkach w Warszawie. Jego zmarła 24 lata wcześniej żona, Zofia Berska, została pochowana w dolnym kościele ojców kapucynów w Warszawie.

Jak już wspomniałem, Piotr i Róża Bontempsowie spoczęli po śmierci w kościele parafialnym w Imielnicy. Ta drewniana świątynia obecnie już nie istnieje, bowiem w 1935 roku została rozebrana. W tym samym roku dokonano konsekracji większego, murowanego kościoła parafialnego, zbudowanego w innym miejscu wsi Imielnica.

Najistotniejsze dane o kościele, w którym pochowano małżonków Bontemps możemy dziś zaczerpnąć z akt parafialnych⁴⁴ i z opracowania ks. Władysława Mąkowskiego (pseudonim Tomasz Ogończyk)⁴⁵. Wzniesienie owego kościoła, pod wezwaniem św. Jakuba, było zasługą ks. Jana Weynertha, proboszcza parafii imielnickiej. Stał on na miejscu poprzedniej świątyni. Poświęcenie kamienia węgielnego nowego kościoła przez biskupa pomocniczego płockiego Konstantego Plejewskiego, z udziałem m.in. prezesa Komisji Wojewódzkiej Płockiej Aleksego Bołgowskiego, miało miejsce 11 sierpnia 1836 roku. Był to kościół drewniany na kamiennym fundamencie, pokryty cynkową blachą, z wieżyczką od frontu. Wokół świątyni, tuż pod jej ścianami, biegł chodnik w postaci regularnego bruku ułożonego z drobnych otoczków. Chodnik ten jest widoczny na niektórych starych fotografiach kościoła, a na jego fragmenty natrafiono podczas badań wykopaliskowych w 2013 roku.

Oto co na temat kościoła mówi zachowany dokument z akt parafialnych:

Kościół stary stał, ile z akt kościelnych i z tradycji można było powziąć ślad, lat m.w. 700 (siedmset). Spustoszony przez dawność czasu, rozebrany został w miesiącu maju 1836 r. Po przysposobieniu drzewa nowego ztegoż z przydatkiem starego, do użytku jeszcze zdadnego, wystawionym został Kościół obecny, który ma długości łokci 38⁴⁶ [21,9 m] szerokości łokci 17 [9,8 m]. Z ofiar dobrowolnych Parafjan za szcze-

⁴⁴ Archiwum Diecezjalne w Płocku (dalej: ADP), teczka: Akta parafii Imielnica.

⁴⁵ T. Ogończyk, *Stary i nowy kościół parafjalny w Imielnicy*, „Głos Mazowiecki”, r. 3, nr 138, 15 VI 1935, s. 3–4.

⁴⁶ W Królestwie Polskim w latach 1819–1849 stosowano łokieć nowopolski – 57,6m..

Kościół parafialny pw. św. Jakuba w Imielnicy, wzniesiony w latach 1836–1842, rozebrany w 1935 r. W jego podziemiach znajdowała się ceglana krypta, w której pochowano Piotra Bontemps (w 1840 r.) i jego żonę Różę Eleonorę z d. Monfreulle (w 1853 r.). Zdjęcie w posiadaniu B. Kamińskiej

gólnym staraniem się Wielmożnego J.P. Teodora Meyer, Administratora Ekonomii Borszewa i X. Jana Wejnerta, Rektora Jemielnickiego i Komendarza Stupnińskiego.

Do wymurowania fundamentów użytym został mularz Wawrzyniec Soczewka z Płocka, a do Budowy J.P. Jürgens⁴⁷, Cieśla z Płocka. (...)

Tu dołącza się kilka Exemplarzy monet krajowych, jako to – Jedna dziesięciozłotówka, Jeden Rubel, jedna pięciozłotówka, dwie dwózłotówki, jeden złoty, trzy dziesiątniki, dwa trzygrószniaki, jeden grosz, butelka spirytusu i z nalezionych w dniu 26. Lip. przy kopaniu fundamentów pieniędzy sztuk siedm (...)⁴⁸.

Do bocznego ołtarza tej świątyni Róża Bontemps ufundowała obraz św. Piotra Apostoła⁴⁹. Kościół wzniesiony staraniem ks. Weynertha

⁴⁷ Henryk Jürgens, ojciec znanego polskiego działacza niepodległościowego, Edwarda Jürgensa.

⁴⁸ ADP, Akta parafii Imielnica, *In perpetuam Dei memoriam*, k. 18, 18v.

⁴⁹ ADP, Akta parafii Imielnica, *Wizyta Dekanalna Kościoła Jemielnickiego z roku 1845^{go}*, k. 42.

Obraz św. Piotra Apostoła ufundowany przez generałową Bontemps, znajdujący się w bocznym ołtarzu kościoła św. Jakuba w Imielnicy. Zdjęcie w posiadaniu B. Kamińskiej

został poświęcony 25 lipca 1842 roku przez ks. prałata Antoniego Królewieckiego z Płocka⁵⁰. To oznacza, że gen. Piotra Bontempsa pochowano w 1840 roku w nieukończonym kościele.

W 1935 roku pochówki Bontempsów z niewiadomych powodów pozostawiono w podziemnej krypcie kościoła, którą zasypano. Wcześniej krypta została zrujnowana, a pochówki częściowo naruszone. Teren byłego kościoła do lat siedemdziesiątych XX wieku był zadbanym skwerem, lecz później popadł w zapomnienie i porósł krzewami. Obecnie teren ten, należący do erygowanej w 1988 roku parafii św. Wojciecha na osiedlu Podolszyce-Południe, znajduje się pomiędzy ulicami Mazura i Gościniec. Od lat pięćdziesiątych XX wieku na działce stoi ufundowana przez małżonków Jadwigę i Franciszka Jezusków figurka Jezusa Miłosiernego, usytuowana na wysokim, zbudowanym z dużych kamieni polnych, postumencie. Na sąsiedniej działce do dzisiaj stoi budynek dawnej plebanii.

W dniach 7–27 maja 2013 roku ekspedycja archeologiczna Muzeum Mazowieckiego w Płocku, kierowana przez Tomasza Kordalę, z udziałem Zbigniewa Miecznikowskiego, Krzysztofa Matusiaka, Roberta Nowaka oraz kilku wolontariuszy, przeprowadziła badania wykopaliskowe na terenie dawnego kościoła imielnickiego, w celu odnalezienia krypty rodziny Bontemps. Przy wyborze miejsca poszukiwań kierowano się wynikami badań georadarowych, które na zlecenie Muzeum Mazowieckiego w Płocku zrealizowała w maju 2011 roku firma Prospekta Artur Troncik z Siemianowic Śląskich⁵¹. Wskazania georadaru sugerowały, że poszukiwana krypta najprawdopodobniej znajduje się w bliskim sąsiedztwie figurki Chrystusa. Przeprowadzone tam prace wykopaliskowe zakończyły się pełnym sukcesem⁵².

Kryptę zbudowano z cegieł łączonych zaprawą. Zachowała się jedynie jej część przyziemna, z fundamentami o grubości ok. 60 cm oraz zaczątkami ścian bocznych. Krypta była w planie kwadratowa,

⁵⁰ T. Ogończyk, op. cit., s. 3.

⁵¹ A. Troncik, *Badania georadarowe w Imielnicy – teren dawnego kościoła położonego przy ul. Gościniec w Płocku, woj. mazowieckie*, Siemianowice Śląskie 2011, maszynopis w posiadaniu Działu Archeologii Muzeum Mazowieckiego w Płocku.

⁵² T. Kordala, *Zapomniany generał Wojska Polskiego Piotr Bontemps 1777–1840. Informator wystawy*, Płock 2016.

Trumny ze szczątkami Piotra Bontemps (po prawej) i jego żony Róży Eleonory z d. Monfreulle (po lewej), odsłonięte podczas badań archeologicznych Muzeum Mazowieckiego w Płocku w 2013 r. Fot. Z. Miecznikowski

o długości boku ok. 3 m. Prawdopodobnie sklepienie wewnątrz nie było wysokie – do 1,5 m. Posadzka była ceglana, z cienką wylewką pomalowaną na niebiesko(?). Wejście do niej znajdowało się prawdopodobnie na wprost prezbiterium (sugeruje to układ trumien w krypcie). Na posadzce spoczywały dwie trumny. Nie zajmowały one całej powierzchni pomieszczenia, część południowa była wolna, być może przeznaczono ją na kolejny pochówek kogoś z rodziny. W centralnej części krypty spoczywała Róża Eleonora Bontemps (wg identyfikacji antropologicznej – kobieta zmarła w wieku 60–70 lat). Obok niej, wzdłuż północnej ściany krypty, leżała trumna generała Piotra Bontemps (mężczyzna, 60–70 lat). Obydwa pochówki nosiły ślady ludzkiej ingerencji, na szczęście niezbyt dużej, mającej miejsce najprawdopodobniej w czasie rozbiórki kościoła w 1935 roku. Zapewne chciano się wtedy przekonać kto spoczywa w krypcie.

Górna część trumny generałowej Bontemps była metalowa, w przekroju daszkowata. Była ona przesunięta w stosunku do wykonanej z drewna części spodniej. Większość źle zachowanych kości znajdo-

Epitafium Piotra Bontempsa w kościele Braci Mniejszych Kapucynów przy ul. Miodowej w Warszawie. Fot. Z. Miecznikowski

wała się pod owym metalowym wiekiem, czaszka leżała na częściowo zachowanej poduszce. Na wieku i wokół pochówki generałowej znaleziono liczne frędzle, ozdobne guzy, szczątki tkanin oraz łączących je tasiemek, pochodzących z obicia trumny. Pozyskano również metalowe uchwyty trumny. Generał Bontemps został pochowany w płaskiej, metalowej (ołowianej?) trumnie, składającej się z dwóch, połączonych na obwodzie, części: spodu i wieka. Jego ciało zostało ponadto nakryte luźnymi deskami. Taki kształt i sposób wykonania trumny zapewne wynikały z faktu, że zwłoki tragicznie zmarłego generała musiały odbyć długą podróż ze stolicy Rosji do podpłockiej Imielnicy. Prawdopodobnie już w Polsce metalową trumnę włożono do bardziej reprezentacyjnej trumny drewnianej, której szczątki zachowały się. Pochówek gen. Bontemps również został naruszony. Metalowe wieko trumny zostało rozdarte, a drewniane deski nakrywające zmarłego – rozsunięte. Ponadto niektóre kości (np. zgniecioną czaszką) były przemieszczone. Generalnie jednak szkielet Piotra Bontemps zachował się znacznie lepiej niż kości jego żony. Zachowało się również sporo fragmentów ubioru generała, dotyczy to zwłaszcza spodni, butów i prawdopodobnie kapelusza, który położono na piersi zmarłego. Pozyskano również guziki, szczątki epoletów, jedną gwiazdkę z epoletu, duży krucyfiks, uchwyty trumny i elementy jej wystroju, m.in. duże ozdobne guzy. Znaleziska z grobu zdają się sugerować, że Bontemps już w Rosji został ubrany na drogę pośmiertną w generalski mundur.

Staraniem Muzeum Mazowieckiego doczesne szczątki małżonków Piotra i Róży Bontemps, po przeprowadzeniu badań antropologicznych, zostały pochowane w bocznej kaplicy kościoła parafialnego pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Płocku Imielnicy, 23 sierpnia 2014 roku⁵³. Po 79 latach dawni dziedzice Gulczewa powrócili do swojej świątyni parafialnej...

Tomasz Kordala

⁵³ T. Kordala, *Uroczystość w Imielnicy*, „Biuletyn Muzealny. Kwartalnik Muzeum Mazowieckiego w Płocku” 2014, r. 10, nr 3/35, s. 4–5.

Bibliografia

Źródła

Źródła archiwalne i rękopiśmienne

- Archiwum Diecezjalne w Płocku,teczka Akta parafii Imielnica, bez sygnatury.
- Archiwum Państwowe w Płocku, Hipoteka Płocka, sygn. 1-32, 1/116, 1/117;
- Płocki Urząd Powiatowy, sygn. 8; Akta stanu cywilnego parafii Imielnica, 1840 r., sygn. 29.
- Archives Nationales, sygn. ET/XC/466, ET/XXXVIII/706.
- Archives Départementales de la Seine, sygn. DQ7/3941, DQ18/97, DQ 8/943.
- La France généalogique, *rue Chabonais n° 12*.
- Biblioteka Polska w Paryżu, sygn. 305–315.
- Bibliothèque de l'École Centrale, wykaz studentów, poz. 336; list polecający dla Elois Bontemps.
- Biblioteka im. Zielińskich TNP, Dział Zbiorów Specjalnych.
- Pawłowski B., wyd., *Źródła do dziejów wojny polsko-rosyjskiej 1830–1831 r.*, t. 3, Warszawa 1933.
- Service Historique de l'Armée de Terre au Château de Vincennes, nr 6754, 6755, 6796, 6812, 6816, 6822.
- Zbiory rodziny Bontemps w Polsce.

Pamiętniki

- Jaszowski J., *Pamiętnik dowódcy raketników konnych*, przedmową poprzedził J. Łojek, Warszawa 1968.
- Kicka N., *Pamiętniki*, wstęp i przypisy J. Dutkiewicz, Warszawa 1972.
- Krukowiecka z Wolskich H., *Dziennik 1831–1833*, z rękopisu odczytała, skomentowała i wstępem poprzedziła E. Kolinko, Warszawa 2016.
- Lewandowski W., *Uczestnicy powstania listopadowego opowiadają (Wybór pamiętników)*, Warszawa 1959.
- Marrené-Morzkowska W., *General Malletski. (Ze wspomnień rodzinnych)*, „Biblioteka Warszawska” 1902, t. 3.
- Pamiętniki generała Prądzyńskiego*, oprac. B. Gembarzewski, t. 1, 3, 4, Kraków 1909.
- Wspomnienia jenerała Klemensa Kołaczkowskiego*, ks. 1, *Od roku 1793 do 1813*, Kraków 1898; ks. 3, *Od roku 1820 do 1830*, Kraków 1900; ks. 5, *Od końca lipca do 22. listopada 1831 r.*, Kraków 1901.

Prasa

- „*Courrier de la Drôme et de l'Ardèche*” 1840, r. 9, nr 124.
- „*Gazeta Warszawska*” 1831, nr 175.

„Kurjer Warszawski” 1840, nr 233; 1853, nr 24.

„Przegląd Tygodniowy” 1882, nr 19.

Encyklopedie i słowniki

Bielecki R., *Słownik biograficzny oficerów powstania listopadowego*, t. 1, Warszawa 1995.

Mała Encyklopedia Wojskowa, t. 1, A–J, Warszawa 1967.

Quintin D., B., *Dictionnaire des Colonels de Napoléon*, wyd. 3, Paris 2013.

Skałkowski A., *Bontemps Piotr Karol Franciszek*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 2, Kraków 1936.

Wielka Encyklopedia PWN, t. 4.

Zacharewicz Z., *Roźniecki Aleksander*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 32/3, z. 134, Wrocław–Warszawa–Kraków 1991.

Opracowania

Barszczewska A., *Województwo kaliskie i mazowieckie w powstaniu listopadowym (1830–1831)*, Łódź 1965.

Barzykowski S., *Historia powstania listopadowego*, t. 1, Poznań 1883.

Bem J., *Uwagi o raketach zapalających*, przyg. do druku T. Nowak i J. Lasota, Warszawa 1953.

Bem J., *O powstaniu narodowym w Polsce*, przyg. do druku E. Kozłowski, (red.) M. Anusiewicz, Warszawa 1956.

Bigoszevska W., *Polski portret wojskowy 1815–1831, katalog wystawy*, Płock 1981.

Chudzikowska J., *General Bem*, Warszawa 1990.

Cieplowski S., *Armaty generała Bontempsa*, „Stolica” 1987, r. 42, nr 2.

Czerwiński T., *Ocalić od zapomnienia. Budownictwo ludowe w Polsce*, Warszawa 2006.

Чуров В., *России верные сыны*, „Русский пионер” 2013, nr 8(41).

Dobrowolska T., Duszeńka E., „Pobaba” – *forma pomocy wzajemnej*, „Etnografia Polska” 1984, t. 28.

Dutkiewicz J., *Francja a Polska w 1831 r.*, Łódź 1950.

Dymek B., *Z dziejów szlachty mazowieckiej (dziedzictwo kulturowe i stereotyp)*, Kielce 2005.

Gembarzewski B., *Wojsko Polskie. Królestwo Polskie 1815–1830*, Warszawa 1903 (reprint Poznań 2003).

Gerber R., *Fabrykacja dział w powstaniu listopadowym*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1930, t. 3, nr 1–2.

Kamler M., *Darmochy, daremszczyzny*, [w:] A. Mączak (red.), *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. 1, A–N, Warszawa 1981.

Kamler M., *Powaby, tłoki, gwałty*, [w:] A. Mączak (red.), *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. 2, O-Ż, Warszawa 1981.

Katafiasz T., *Organizacja i uzbrojenie raketników w wojsku Królestwa Polskiego (1822–1830)*, „*Studia i Materiały do Historii Wojskowości*” 1981, t. 23.

Katafiasz T., *O polskich raketnikach w powstaniu listopadowym*, [w:] J. Skowronek, M. Żmigrodzka (red.), *Powstanie listopadowe 1830–1831. Geneza – uwarunkowania – bilans – porównania*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983.

Kieniewicz S., *Między ugodą a rewolucją. (Andrzej Zamoyski w latach 1861–62)*, Warszawa 1962.

Klechta J., *General Klemens Kołaczkowski 1793–1873*, Warszawa 1977.

Kołodziejczyk A., Swat T., *Węgrów 1863*, wyd. 2, Pruszków 2013.

Konarska B., *Emigranci polscy na studiach technicznych we Francji w latach 1832–1848*, „*Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*” 1978, r. 23, z. 3–4.

Kordala T., *Uroczystość w Imielnicy*, „*Biuletyn Muzealny. Kwartalnik Muzeum Mazowieckiego w Płocku*” 2014, r. 10, nr 3/35.

Kordala T., *Zapomniany general Wojska Polskiego Piotr Bontemps 1777–1840. Informator wystawy*, Płock 2016.

Kowalski P., *Kępa Ośnicka – jak Holendrów osadzano pod Płockiem w 1759 r.*, „*Notatki Płockie*” 2010, nr 3/224.

Kozłowski E., Wrzosek M., *Historia oręża polskiego 1795–1939*, Warszawa 1984.

Łoś R., *Artyleria Królestwa Polskiego 1815–1831*, Warszawa 1969.

Łoś R., *Artyleria polska w powstaniu listopadowym i jej udział w walce zbrojnej*, [w:] J. Skowronek, M. Żmigrodzka (red.), *Powstanie listopadowe 1830–1831. Geneza – uwarunkowania – bilans – porównania*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983.

Łukasiewicz M., *Armia księcia Józefa 1813*, Warszawa 1986.

Macieszyna M., *Powstanie Listopadowe w Płocku*, Płock 1921.

Majchrowski S., *Niezwykłe postacie z czasów powstania listopadowego*, Warszawa 1984.

Małachowski-Łempicki S., *Wykaz polskich łóz wolnomularskich oraz ich członków w latach 1738–1821 poprzedzony zarysem historii wolnomularstwa polskiego i ustroju Wielkiego Wschodu Narodowego Polskiego*, Kraków 1929.

Markowski D., *Hej, kto Polak na rakiety*, „*Mówią Wieki*” 2011, nr 11 (622).

Mencel T., *Wieś pańszczyźniana w Królestwie Polskim w połowie XIX wieku*, Lublin 1988.

Morawski R., Nieuważny A., *Wojsko Księstwa Warszawskiego. Artyleria, inżynierowie, saperzy*, Warszawa 2004.

Mórawski K., *Józef Bem*, Warszawa 1969.

Ogończyk T. [Mąkowski W.], *Stary i nowy kościół parafjalny w Imielnicy*, „Głos Mazowiecki”, r. 3, nr 138, 15 VI 1935.

Ostrowski J., *Księga herbowa rodów polskich*, Warszawa 1897.

Pachoński J., *Udział generalicji wywodzącej się z Legionów w powstaniu 1830–1831 roku*, [w:] H. Kocój (red.), *Powstanie czy rewolucja? W 150. rocznicę powstania listopadowego*, Katowice 1981.

Piwiński J., *Wnętrza zbrojowni warszawskiej w IV^{ch} farbnych tablicach*, Warszawa 1829.

Pokropek M., *Budownictwo ludowe w Polsce*, Warszawa 1976.

Przewalski S., *Bitwa pod Grochowem*, [w:] W. Zajewski (red.), *Powstanie Listopadowe 1830–1831. Dzieje wewnętrzne – Militaria – Europa wobec powstania*, Warszawa 1990.

Puzyrewski A.K., *Wojna polsko-ruska 1831 r.*, Warszawa 1899 (reprint, Kraków 1988).

Sikora W., *Monografia osiedli niemieckich*, przyg. do druku, wstępem i przypisami opatrzył T. Kordala, „Nasze Korzenie”, nr 1, grudzień 2011.

Skarbek J., Ziółek J., *Duchowieństwo chrześcijańskie wobec Powstania Listopadowego*, [w:] W. Zajewski (red.), *Powstanie Listopadowe 1830–1831. Dzieje wewnętrzne – Militaria – Europa wobec powstania*, Warszawa 1990.

Skowronek J., *Książę Józef Poniatowski*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986.

Smoleński W., *Mieszczanństwo warszawskie w końcu wieku XVIII*, opracowali i wstępem poprzedzili M.H. Serejski i A. Wierzbicki, Warszawa 1976.

Spazier R. O., *Historja powstania narodu polskiego w roku 1830 i 1831*, t. 1, Paryż 1833.

Stanaszek Ł.M., Mańkowska-Pliszka H., *Analiza antropologiczna szczątków ludzkich generała Piotra Bontemps i jego żony Róży Bontemps*, maszynopis w posiadaniu Działu Archeologii Muzeum Mazowieckiego w Płocku.

Strzeżek T., *Warszawa 1831*, Warszawa 1998.

Strzeżek T., *Bitwa o Warszawę 6–7 września 1831 roku*, Oświęcim 2015.

Szolginia W., *Architektura*, Warszawa 1992.

Tarczyński M., *Doświadczenia nad łamaniem lodu za pomocą prochu czynione*, „Mówią Wieki” 1973, r. 16, nr 1.

Tarczyński M., *Generalicja powstania listopadowego*, Warszawa 1980.

Tarczyński M., *Generalicja Powstania Listopadowego*, [w:] W. Zajewski (red.), *Powstanie Listopadowe 1830–1831. Dzieje wewnętrzne – Militaria – Europa wobec powstania*, Warszawa 1990.

Tokarz W., *Armja Królestwa Polskiego (1815–1830)*, Piotrków 1917.

Tokarz W., *Sprzysiężenie Wysockiego i Noc Listopadowa*, wyd. 2, Warszawa 1980.

Trąbski M., *Armia wielkiego księcia Konstantego. Wyszkolenie i dyscyplina Wojska Polskiego w latach 1815–1830*, Oświęcim 2013.

Troncik A., *Badania georadarowe w Imielnicy – teren dawnego kościoła położonego przy ul. Gościniec w Płocku, woj. mazowieckie*, Siemianowice Śląskie 2011, maszynopis w posiadaniu Działu Archeologii Muzeum Mazowieckiego w Płocku.

Tyrowicz M., *Rok insurekcyjny w działalności publicznej Juliana Ursyna Niemcewicza w latach 1830–1831*, [w:] H. Kocój (red.), *Powstanie czy rewolucja? W 150. rocznicę powstania listopadowego*, Katowice 1981.

Warszawski S., *Przemysł wojenny podczas powstania listopadowego (r. 1830–1831). Produkcja prochu*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 1930, t. 3, nr 1–2.

Wojtasik J., *Bitwa pod Węgrowem 3 lutego 1863 r.*, „Rocznik Liwski” 2007, t. 3.

Wojtylak M., *Majątek Gulczewo – własność rodziny Bontemps. Prezentacja dokumentów Hipoteki Płockiej z zasobu Archiwum Państwowego w Płocku*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2016, t. 8.

Wrotnowski A., *Porozbiorowe aspiracje polityczne narodu polskiego*, wyd. 3, Kraków 1898.

Zajewski W., *Powstanie listopadowe 1830–1831*, [w:] S. Kieniewicz, A. Zahorski, W. Zajewski, *Trzy powstania narodowe: kościuszkowskie, listopadowe, styczniowe*, pod red. W. Zajewskiego, wyd. 5, Warszawa 2006.

Ziółek J., *Warunki wewnętrzne prowadzenia wojny*, [w:] J. Skowronek, M. Żmigrodzka (red.), *Powstanie listopadowe 1830–1831. Geneza – uwarunkowania – bilans – porównania*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983.

Ziółek J., *Wysilek mobilizacyjny społeczeństwa polskiego w latach 1830–1831*, [w:] W. Zajewski (red.), *Powstanie Listopadowe 1830–1831. Dzieje wewnętrzne – Militaria – Europa wobec powstania*, Warszawa 1990.

Zych G., *Armia Księstwa Warszawskiego 1807–1812*, Warszawa 1961.

Piotr Bontemps (1777–1840): A Soldier in the Service of Three Nations. Part II

Keywords

artillery, the Napoleonic Wars, the Duchy of Warsaw, the Kingdom of Congress, the Rakietnicy Corps, the November Uprising, the Russian Army, the Great Emigration, the Gulczewo estate near Plock, the church in Imielnica, Piotr Bontemps

Summary

Piotr Karol Franciszek Bontemps is an almost completely forgotten artillery officer from the turn of the 18th and 19th centuries. The life of this Frenchman, born in Paris on Nov. 3, 1777, was intertwined with the fate of three nations: French, Polish, and Russian. In 1796, Bontemps graduated from the École Polytechnique in Paris. He participated in numerous Napoleon's war campaigns against Prussia, Austria, and Russia. In 1809, he joined to the Duchy of Warsaw, where he assumed the post of Artillery Director. He took part in the Napoleonic expedition in Moscow in 1812 and participated in the battles of Leipzig (16–19 Oct. 1813) and Hanau (30–31 Oct. 1813). From 1818, Bontemps served in the army of the Kingdom of Poland as Director of Artillery Materials and Arsenal. In 1821, he purchased the Gulczewo estate near Płock. In the following year, he was promoted to general and became commander of the Rakietnicy Corps. During the November Uprising, he contributed to the development of the defense industry. After the surrender of Warsaw on Sept. 8, 1831, Bontemps remained in the city and made an oath to the emperor of Russia. He was admitted to the Russian Army as a general. He died on Aug. 21, 1840, as a result of heavy injuries suffered during the practice with missiles firing on the training ground near St. Petersburg. His wife, Eleanor Rose (Monfreulle), brought his body to Poland and buried in the parish church in Imielnica near Płock. In May 2013, archaeologists from the Mazovian Museum in Płock conducted excavations in the area of the church demolished in 1935. They led to the discovery of the ruined crypt with two coffins: Peter Bontemps and his wife who died in 1853. In 2014, the funeral of the Bontemps was repeated.

Piotr Bontemps (1777–1840) – Der Soldat im Dienst drei Volker. Teil 2

Schlüsselwörter

die Artillerie, die Napoleonische Kriege, das Herzogtum Warschau, Kongresspolen, das Raketenkorps, der Novemberaufstand, die russische Armee, das Eigentum Gulczewo bei Płock, die Kirche in Imielnica, Piotr Bontemps

Zusammenfassung

Piotr Karol Franciszek Bontemps ist ein Artillerie Offizier aus der Wende der achtzehnten und neunzehnten Jahrhundert, der fast völlig vergessen wurde. Das Leben dieses Franzose, der in Paris am 3. November 1777 geboren wurde, verband mit den Schicksalen drei Volker – französischen, polnischen und russischen. 1796 absolvierte er die École Polytechnique in Paris. Er nahm an zahlreichen Heerzügen Napoleons gegen Preußen, Österreich und Russland teil. 1809 schloss er sich der Armee des Herzogtums Warschau an, wo er die Funktion der Artillerie Direktor übernahm. Er nahm an der Moskauer Expedition Napoleons im Jahr 1812 teil und an der Schlacht bei Leipzig

(16–19 October 1813) und Hanau (30–31 October 1813) beteiligte. Seit 1818 diente er bei der Armee des Regentschaftskönigsreich Polen als Direktor der Artilleriematerialien und Arsenal. 1821 kaufte er das Eigentum Gulczewo bei Płock. Im nächsten Jahr beförderte er auf den General und er wurde dem Befehlshaber in dem Raketenkorps. Während des Novemberaufstand trug er zur Entwicklung der wehrtechnischen Industrie bei. Nach der Kapitulation des Warschauer am 8. September 1831 blieb er in der Stadt und legte er einen Eid dem Kaiser Russlands ab. Er wurde zur russischen Armee als General aufgenommen. Er starb am 21. August 1840 infolge schwieriger Verletzungen erlittenen während Truppenübungen mit den Brandgeschossen auf dem Truppenübungsplatz bei Petersburg. Seine Frau, Róża Eleonora geborene Monfreulle, holte seinen Leichnam nach Polen und begrub er in der Pfarrkirche in Imielnica bei Płock. Im Mai 2013 führten Archäologen aus dem Masowischen Museum Ausgrabungsstätte im Gebiet abgerissener Kirche in Imielnica im Jahr 1935. Sie führten zur Entdeckung einer Krypta mit zwei Särgen: Piotr Bontemps' und seiner Frau verstorbenen im Jahr 1853. 2014 wurde eine Beerdigung der Ehepaar Bontemps wiederholt.

Пётр Бонтэмпец (1777–1840) – воин на службе трёх народов, ч.2

Ключевые слова

артиллерия, наполеоновские войны, Великое Герцогство Варшавское, Царство Польское (Конгрессовая Польша, Королевство Польское), Ракетный Корпус, Ноябрьское восстание /Польское восстание 1830–1831 гг., русская/российская (императорская) армия, Великая эмиграция, поместье Гульчево под Плоцком, костёл в Имельнице, Пётр Бонтэмпец

Краткое содержание

Пётр Карл Францишек Бонтэмпец – почти совсем забытый артиллерийский офицер живший на переломе XVIII і XIX вв. Жизнь этого француза, родившегося в Париже 3 ноября 1777 года, переплелась с судьбами трёх народов – французского, польского и российского. В 1796 году он закончил парижскую Политехническую школу (École Polytechnique). Принимал участие во многих военных кампаниях Наполеона против Пруссии, Австрии и России. В 1809 году перешёл служить в армии Великого Герцогства Варшавского, где исполнял функции Директора по делам артиллерии. Принимал участие в походе Наполеона на Москву (Отечественная война 1812 года). Участвовал также в битвах под Лейпцигом (Битва Народов 16–19 октября 1813 года) и в сражении при Ханау (30–31 октября 1813 года). Начиная с 1818 года – служил в армии Царства Польского в качестве Директора по делам артиллерийских материалов и арсенала. В 1812 году купил имение Гульчево под Плоцком. В следующем году получил звание генерала и стал командиром Ракетного Корпуса. Во время Ноябрьского восстания

(Польское восстание 1830–1831 гг) благоприятствовал развитию оборонной промышленности. После капитуляции Варшавы 8 сентября 1831 года остался в городе и принял присягу на верность российскому императору. Был зачислен в российскую армию в звании генерала. Умер 21 августа 1840 года в следствии тяжёлых увечий, полученных во время учений с использованием зажигающих снарядов на полигоне под Петербургом. Его жена, Элеонора (урождённая Монфреулье), перевезла его тело в Польшу и похоронила в приходском костёле в местности Имельница под Плоцком. В мае 2013 года археологи из Мазовецкого музея в Плоцке провели на территории разобранного в 1935 году костёла в Имельницы археологические исследования. В результате была найдена разрушенная гробница с двумя гробами: Петра Бонтэмпа и его жены, умершей в 1853 году. В 2014 году состоялось перезахоронение супружеской пары Бонтэмпа.